

Жороев А.К.

**ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН
МАТЕМАТИКА ЖАНА ИНФОРМАЦИЯЛЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАР
ФАКУЛЬТЕТИНИН ТАРЫХЫ**

Жороев А.К.

**ИСТОРИЯ ФАКУЛЬТЕТА МАТЕМАТИКИ
И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИИ ОШСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА**

A.K. Zhoroiev

**MATHEMATICS AT OSH STATE
UNIVERSITY AND THE HISTORY OF DEVELOPMENT
OF MATHEMATICAL SCIENCE**

УДК: 371.302.2+371.31

1951-2020-жылдар аралыгында, башкача айтканда бул 69 жыл аралыгында Ош мамлекеттик университетинин (ОшМУ) курамында физика-математика факультети физика-математика мугалимдерин үзгүлтүксүз даярдап келе жаткан окуу жайы болуп эсептелет. Бул макала 1951-2020-жылдар аралыгында физика-математика мугалимдерин даярдоонун тарыхы жөнүндө маалымат берген. Кыргыз жаштарына жогорку билим берип, алардын да арасында математика илимине жөндөмдүү талапкерлерди анын тар жана татаал жолун салган, ошол мезгилдеги бирден бир жогорку окуу жайы болгон Педагогикалык институту (азыркы Ош университети), ошондой эле кийинчерээк уюштурулган 1992-жылы Кыргыз Республикасынын Президентинин жарлыгына ылайык, Ош мамлекеттик педагогикалык институту Ош мамлекеттик университетине өзгөртүлүп түзүлгөн. Кыргыз илиминин түптөлүүсүнө кошкон салымына баа жеткиз. Бул Педагогикалык институтунда уюшулган жылдарынан баштап эле жогорку билимдүү адистер даярдала баштаган, биринчи кезекте педагогика багытындагы адистиктер. Алардын арасында «Математик, математика мугалими» адистигине даярдоо дагы башталган эле. Мына ошондон баштап бүгүнкү күнгө чейин математика боюнча жогорку билимдүү, профессионалдуу адистерди даярдоо улантылып келүүдө жана ал өзүнүн татыктуу тарыхына ээ боло алды.

Негизги сөздөр: жогорку билим, мугалимдер, фундаменталдуу теориясы, математика, окутуучу-окумуштуу, педагогикалык институт, тарыхый материал.

Факультет математика, информатика университетта является структурой, который непрерывно ведет подготовку учителей для общеобразовательных школ по физике и математике. Настоящая статья посвящается историческому материалу подготовки учителей физики и математики в период с 1951 по 2020 годы (тогда в 1992 году Ошский педагогический институт преобразован в Ошский

государственный университет (ОшГУ)). Историю факультета Математики, информатики следует отчитывать с 1951 года. В этом году по решению правительства СССР и правительства Кыргызстана в городе Ош было открыто первое в высшее учебное заведение – Ошский государственный педагогический институт. В Ошском пединституте наряду с факультетами, был открыт и физико-математический факультет для подготовки учителей с высшим образованием по математике и физике. 31 августа 1951 года на базе ОшПИ был открыт ОшГУ. Факультет математики, информатики и является правопреемником и продолжателем славных традиций физико-математического факультета, и он является сверстником нынешнего Ошского государственного университета.

Ключевые слова: высшее образование, учителя, фундаментальная теория, математика, преподаватель-ученый, педагогический институт, исторический материал.

The Faculty of Mathematics and Computer Science of the University is a structure that continuously trains teachers for comprehensive schools in physics and mathematics. This article is devoted to the historical material prepared by teachers of physics and mathematics from 1951 to 2020 (then, in 1992, Osh Pedagogical Institute was transformed Osh State University (Osh State University)). The history of the Faculty of Mathematics, Computer Science should be reported since 1951. This year, by decision of the Government of the USSR and the Government of Kyrgyzstan, the first higher education institution, the Osh State Pedagogical Institute, was opened in Osh. Along with the faculties, a faculty of physics and mathematics was opened at the Osh Pedagogical Institute to train teachers with higher education in mathematics and physics. On August 31, 1951, Osh State University was opened on the basis of Osh PI. The Faculty of Mathematics and Computer Science is the successor and the successor of the glorious traditions of the Faculty of Physics and Mathematics and it is the peer of the current Osh State University.

Key words: *higher education, teachers, fundamental theory, mathematics, teacher-scientist, pedagogical Institute, historical material.*

Математикалык билимдин жалпы адам затынын турмушунда, коомдун өнүгүү процессинде мааниси эбегейсиз зор экендиги талашсыз. Дүйнөдөгү өнүккөн өлкөлөрдөгү бүгүнкү күндөгү жетишкендик, илимий-техникалык, технологиялык прогресс көкөлөп бара жаткан цивилизация математика билиминин жана илиминин түздөн түз катышуусу менен болуп жаткандыгын моюнга алуу керек. Андыктан бул эмгекте, профессионалдуу математикалык билим алууга жана анын илимине кыргыз жаштары кантип келгендигин, анын түптөлүү жана өнүгүү этаптарын илимий-педагогикалык аспекте иликтөө максаты коюлуп олтурат.

Тарыхта далай кылымдар илгери түптөлгөн дүйнөлүк билим-илим чөйрөсүнө кыргыз илиминин кошулганына салыштырмалуу бир аз эле убакыт болгондугу белгиленет. Башка илимдер менен катар эле, биздин математика билимине жана илимине себилген алгачкы үрөөн өткөн клымдын отузунчу жылдарынын аягына туура келген экен.

1951-жылдын 24-майындагы СССРдин Совмининин токтомуна ылайык 1951-жылдын 1-августунан Оштогу мугалимдер институту 03 курамында «Тил жана адабият», «физика-математика», «биология», «чет тилдер» жана «дене тарбия» факультеттерин камтыган Ош педагогикалык институту болуп кайрадан уюштурулган.

СССРдин Билим берүү министрлиги жана республиканын Эл агартуу министрлигинин 1951-жылдын 18-июлундагы 188-буйругуна ылайык эки жылдык мугалимдер институту Ош мамлекеттик педагогикалык институту катары республикабыздын түштүгүндө биринчи жогорку окуу жайы болуп түзүлгөн.

Кыргыз жаштарына жогорку билим берип, алардын да арасында математика илимине жөндөмдүү талапкерлерди анын тар жана татаал жолун салган, ошол мезгилдеги бирден бир жогорку окуу жайы болгон Педагогикалык институту (азыркы Университети), ошондой эле кийинчерек уюштурулган Илимдер Академиясынын кыргыз илиминин түптөлүүсүнө кошкон салымына баа жеткиз. Бул Педагогикалык институтунда улуу Ата-Мекен согушунун акыркы жылдарынан баштап эле жогорку билимдуу адистер даярдала баштаган, биринчи кезекте педагогика багытындагы адистиктер. Алардын арасында "Математик, математика мугалими" адистигине даярдоо дагы башталган эле. Мына ошондон баштап бүгүнкү күнгө чейин математика боюнча жогорку билимдүү,

профессионалдуу адистерди даярдоо улантылып келүүдө жана ал өзүнүн татыктуу тарыхына ээ боло алды.

Тарыхты талантуу инсандар жаратат дегендей эле, кыргыз математика илиминин жаралуусуна жана анын кийинки түптөлүүсүнө өздөрүнүн салымын кошкон, тарыхый инсандар.

Факультет 1951-жылы Ош мамлекеттик педагогикалык институтунун курамында физика-математика факультети деген ат менен түзүлгөн. Жаңы уюшулган мезгилде факультетте математика жана физика кафедралары болгон. Физика-математика факультетинин биринчи деканы ф.-м.и.к., доцент Половиков Федор Иосифович болуп, ал факультетти 1951-1953-жылдары жетектеген. 1939-1951-жылдары мугалимдерди даярдап келген Ош мугалимдер институту 1951-жылы СССР Министрлер Советинин Токтому менен Ош педагогикалык институту болуп кайра түзүлгөн. Ошого байланыштуу андагы окутуучулар физика-математика факультетинин математика жана физика кафедраларына окутуучулук кызматтарга өтүшкөн.

1951-жылы Ош мамлекеттик педагогикалык институтунун физика-математика факультетине киришкен студенттерден 1955-жылы математика бөлүмүндө 23 студент, физика бөлүмүндө 18 студент биринчи жолу бүтүрүшүп, жогорку билимдүү математика жана физика мугалимдери квалификацияларына ээ болушкан.

1953-1956-жылдары физика-математика факультетин ф.-м.и.к., доцент Шамгунов Кизим Давлетович жетектеген жана ал математика кафедрасынын башчысы да болгон. 1956-жылы физика-математика факультетине 100 студент кабыл алынган, ал эми факультетте 64 (математика бөлүмүн - 41, физика бөлүмүн - 23) студент бүтүргөн.

1957-1958-жылдары физика-математика факультетинин деканы Мауров Тобокел Маурович болгон.

1957-жылдын январь айынан баштап ОМПИде, анын ичинде физика-математика факультетинде да, сырттан окуу бөлүмү ачылган.

1956-1960-жж. Каримов С. (2-курс), Оморбек Т. (2-курс), Джураев М. (3-курс), Анарбаев М.А. (2-4-курс) сталиндик стипендия менен окушкан. 1958-жылы факультетти 84 студент бүтүргөн, алардын ичинен Джураев М. жана Зубкова И. артыкчылык дипломдоору менен аякташкан.

1959-1960-жж. физика-математика факультетинин декандык кызматын Черненко Виктор Петрович

аткарган. Черненко В.П. көп жылдар бою факультеттин деканынын орун басары болуп иштеген.

Кыргыз ССРинин Илимдер академиясынын мүчө-корреспонденти, профессор Я.В. Быковдун 1963-1965 жылдары ОМПИге жумушка чакырылып, физика-математика факультетинин жогорку математика кафедрасынын алдында анын жетекчилиги менен «Дифференциалдык теңдемелер» аттуу илимий-проблемалык семинардын уюштурулушу факультетте бүгүнкү күндө да жемиштүү иштеп жаткан дифференциалдык теңдемелер боюнча илимий-мектептин пайда болушуна негиз түзгөн.

1960-жылы институттун жаңы имараты (азыркы башкы имарат) ишке берилген. Физика-математика факультети жаңы имаратка көчүрүлгөн. Бул лабораторияларды жана кабинеттерди кеңейтүүгө жана мыктылап жабдууга мүмкүнчүлүк берди.

Факультетти 1961-1964-жылдары Койчуманов М.К. жетектеген. Факультеттеги окуу-лабораториялык кабинеттердин базасын чыңдоо максатында Москва шаарындагы «Главмашпром» заводунан физика илиминин бардык бөлүмдөрү боюнча чоң суммадагы каражатка физикалык окуу куралдары алынган. Илимий-изилдөө иштерин жандандыруу үчүн Фрунзедеги Илимдер академиясынан уникалдуу физикалык илимий жабдуулар алып келинип, Ф.Н.Зайтовдун жетекчилигинде шелочтук галоиддик кристалл илимий-изилдөө лабораториясы түзүлгөн.

Факультетти 1965-1969-жылдары Ажимудинов Т.А. жетектеген. Анын жетекчилиги менен Бишкек, Ташкент жана Москва шаарларындагы окуу жайлар жана илимий борборлор менен байланыштар түзүлгөн. 1967-жылы факультеттин 1-курсуна 150, ал эми 1968-жылы - 175 студент кабыл алынган. 1966-1971-жылдары кандидаттык диссертацияларын, факультеттин окутуучулары Каримов С., Абдылдаев М.Ю., Мустафин Д.С., Опенлендер Б.В., Абдыкалыков С.А., Сидяренко В.И., Дударев Е.С. Чинкараев Т.Ч., Маматурдуев Г.М., Б.А. Арапов коргошуп, кафедра-лардын сапаттык көрсөткүчтөрү жогорулаган.

1969-1978-жж. ф.-м.и.к., доцент Абдыкалыков Сулайман Абдыкалыкович факультеттин деканы болуп иштеген. 1969-1971-жылдары жогорку математика кафедрасынын учурдагы жетекчиси, физика-математика илимдеринин доктору, профессор Сатаров Ж. лениндик стипендия менен окуган. Ал 1971-жылы факультеттин математика адистигин артыкчылык диплому менен бүтүргөн. 1971-жылы жогорку математика кафедрасы «Алгебра жана геометрия» жана «Математикалык анализ» кафедраларына бөлүнгөн. 1970-1971-окуу жылына 1-курска математика адистигине

125, физика адистигине 50 студент кабыл алынган.

1974-жылы институттун тарыхында биринчи жолу дипломдук жумуштарды даярдоого уруксат берилген. Факультеттин бүтүрүүчүлөрү Алыбаев К.С. жана Абдувалиев А.О. доцент С.Каримовдун жетекчилиги астында дифференциалдык теңдемелер багытында дипломдук иштерди жазышкан жана ийгиликтүү коргошкон. Кийинки жылдардан баштап бүтүрүүчүлөрдүн дипломдук иштерди жазышы кеңири жайылтылган. Ушул эле жылдын май айында Фрунзе шаарында биринчи жолу республикалык студенттик олимпиада өтүп, ага факультеттен математика жана физика процесстери боюнча командалар катышып, жакшы көрсөткүчтөргө жетишишкен. Биринчи республикалык олимпиадага факультеттен Алыбаев К.С., Абдувалиев А.О., Сопуев А., Матиева Г.М., Турабиев К., Мамаюсупов М.Ш., Сагындыков Ж.К., Эгембердиев Ж.Э., Тайиров М.М. ж.б. студенттер катышкан.

1973-1974-окуу жылында факультеттин 4 кафедрасында 10 физика-математика илимдеринин кандидаты, 1 педагогика илимдеринин кандидаты, 6 доцент, 5 доценттин милдетин аткаруучулар, 15 ага окутуучу, 15 окутуучу, 4 ага лаборант, 1 препараттор, 9 лаборант, 1 секретарь, бардыгы болуп 41 окутуучу жана 15 окуу көмөкчү персонал иштеген.

1974-жылы факультеттин алгебра жана геометрия кафедрасынын алдында окуу эсептөө борбору уюштурулуп, биринчи жолу «Наири-2» электрондук эсептөө машинасы алынган. Бул факультетте эсептөө техникаларын жана программалоо багытын өнүктүрүүгө чоң түрткү берген. Ошондой эле борбордун башка лабораториялары да жаңы портативдик эсептөө техникалары менен да толукталган.

1975-1976-окуу жылында факультеттин күндүзгү бөлүмүнө 28 группада 673 студент билим алышкан, бардыгы болуп 168 студент бүтүргөн, алардын ичинен 121 студент математика, 47 студент физика бөлүмдөрүн бүтүрүшкөн.

1978-1984-жылдары факультетти Арапов Байыш Арапович жетектеген.

Исмаилов Шамши Исмаилович 1984-1986-жж. факультеттин деканы болгон. 1982-1983-жж. кандидаттык диссертацияларын факультеттин окутуучулары Минбаева А.М. (Москва, 1982), Барпиев А.Б. (Москва, 1982), Халиуллин Р.Н. (Душанбе, 1982), Сатаров Ж. (Ленинград, 1983), Сопуев А. (Ташкент, 1983), Тайиров М.М. (Тарту, 1983), Абдувалиев А.О. (Москва, 1984), Бабаев Д. (Ленинград, 1984), Бору-баев Т.О. (Ленинград, 1986), Матиева Г.М. (Москва, 1986), М.Ш. Мамаюсупов (Новосибирск, 1986)

ийгиликтүү коргошкон. Ал эми матанализ кафедрасынын башчысы Каримов С. 1984-жылы Киев шаарында доктордук диссертациясын ийгиликтүү коргогон. 1985-1986-окуу жылында факультеттин кафедраларында иштешкен 60 окутуучунун арасында 1 илимдин доктору, 24 илимдин кандидаттары болгон. Натыйжада профессордук-окутуучулук курамдын сапаттык көрсөткүчү 41,7%ды түзгөн. 1985-жылы алгебра жана геометрия кафедрасынан «Эсептөө математикасы» аталышындагы кафедра бөлүнүп чыккан жана бул кафедранын аты 1986-жылы «Информатика жана эсептөө математикасы» деп өзгөртүлгөн. 1985-жылы Украинанын Чернигов шаарында математика боюнча Бүткүл союздук студенттик олимпиадада Б.А. Акматов жетектеген Ош пединститутунун командасы 18 команданын ичинен 3-орунду ээлеген. 1986-жылы физика-математика факультети эки «Математика» жана «Физика» деп аталган эки факультетке бөлүнгөн. 1986-жылдан баштап математика факультетинин деканы болуп Чинкараев Турдумамат Чинкараевич дайындалган жана ал 1988-жылга чейин факультетти жетектеген. 1988-жылы бул эки факультет кайрадан биригип, мурдагы атын алган. 1987-1988-жж. да факультеттин окутуучуларынын диссертацияларды коргоосу уланган: Алгыбаева М. (Алма-Ата, 1987), Осмоналиев К. (Тарту, 1987), Аллахунов Б. (Москва, 1988).

1987-жылы Матанализ кафедрасынын доценти А.О. Абдувалиевге илим жана техника тармагында Кыргызстан Ленин Комсомолунун сыйлыгы ыйгарылган.

1988-жылы алтернативдик шайлоонун негизинде факультеттин декандык кызматына ф.-м.и.к., доцент Абдыкалыков Сулайман Абдыкалыкович шайланган жана ал 1999-жылга чейин факультетти ийгиликтүү жетектеген. 1990-1999-жылдарда Исмаилов К. (Тарту, 1990), Папиев М.П. (Москва, 1990), Абдырахманов М. (Рига, 1991), Мадраимов С. (Москва, 1991), Абдувалиева Г.К. (Москва, 1992), Тешебаев А. (Ленинград, 1992), Акматов Б. (Москва, 1993), Анарбаева Г.М. (Бишкек, 1993), Усаров А. С. (Бишкек, 1994), Турдубаев С.К. (Бишкек, 1993), Токтосунов Ж.Т. (Алма-Ата, 1995), Син Е.Е. (Бишкек, 1995), Өскөнбаев М.Ч. (Бишкек, 1997) кандидаттык диссертацияларын, ал эми Арапов Б.А. (Бишкек, 1993), Сопуев А. (Бишкек, 1996), Ж.С. Сатаров (Красноярск, 1998) доктордук диссертацияларын коргошкон.

Андыктан мурдагы доордо түптөлүп, анан дүркүрөп өсүп-өнүккөн Кыргыз математика билими жана илиминин азыркы учурдагы мындай жагымсыз абалга келип калуусунун себептерин аныктоо, анын басып

өткөн жолун тарыхый жагдайда иликтөө зарылчылыгына алып келип олтурат.

Педагогика илиминин теориясына, жалпы орто жана жогорку билим берүүдө үзүрлүү эмгеги менен катар, илимий-педагогикалык кадрларды даярдоо тармактарына кошкон зор салымы менен катар, Кыргызстанда математиканы окутуунун теориялык маселелерин терең изилдөө багытында Исак Бекбоевич Бекбоев өзүнүн тегерегине окумуштуулардын чоң мектебин түзө алды.

Кафедралардагы иштеген окутуучулар өзүнүн сабактарын жакшы билген адистерден болуп эсептелинет, көпчүлүгү жогорку окуу жайында көп жылдардан бери иштеген тажрыйбалуу окутуучулар. Көпчүлүк мугалимдердин жарык көргөн окуу жана окуу-методикалык куралдары, студенттерди окутуу процессинде колдонулат.

Кафедралар адистерди даярдоо боюнча өлкөбүздүн жана башка өлкөлөрдүн жогорку окуу жайлары менен байланышта болуп, адистерди даярдоо жана студенттерди окутуунун алдыңкы методикалык технологиясын үйрөнүп, билим боюнча тажрыйба алмашат. Алардын катарына Республиканын улуттук академиясы, Арабаева атындагы КМПУ, КГУСТА, И.Раззаков атындагы КТУ, Б.Ельцин атындагы КРСУ, МЭСИУ, Аль-Фараби атындагы КАЗГУ, Улуттук университети кирет.

Математика жана информатика багыты боюнча адистерди даярдоо үчүн окуу-методикалык, илимий-изилдөө жана тарбиялык иштерди азыркы учурдун талабына жараша уюштуруу жана ишке ашыруу:

- кафедралардын профили боюнча илимий-техникалык, фундаменталдык, изденүү жана колдонмо илимий изилдөөлөрү жүргүзүү, ошондой эле билим берүү маселелери боюнча да изилдөөлөрдү ишке ашыруу.

- илимий-педагогикалык кадрларды даярдоо жана алардын квалификациясын жогорулатуу.

- студенттердин окуу менен бирдикте, илимий чыгармачылык, өндүрүштүк жана коомдук ишмердүүлүгүн ишке ашыруу менен, аларды тарбиялоо иштерин уюштуруу.

- аспирантарды жана илимий даражалуу окутуучуларды даярдоого шарт түзүү ишке ашырылууда.

Урматтуу аттары аталган жана аталбаган мугалимдер жамааты жана андагы окуп жатышкан жалпы студенттери! Сиздерди физика жана математика адистигиндеги мугалимдерди даярдоонун башатына көп жылдар бою, Жогорку квалификациялуу адистерди даярдоо процесси сиздерде чексиз улантыла берсин, Сиздердин ар бириңиздерге чың ден-

соолук, иштериңиздерде чоң ийгиликтер боло берсин жана физика-математика илимдериндеги анын өнүгүү тарыхынын улам кийинки барагы Сиздер тарабынан жазыла берсин.

Адабияттар:

1. ОшМУнун 75 жылдыгы. Тарыхы. Ош мамлекеттик университети тарых барактарында. <https://www.google.com/search>.
 2. Кыргыз ССР тарыхы. - 1998 ж.
 3. Математика кыскача энциклопедия. - Бишкек, 1991-ж.
 4. ОшМУ 80 жылдык мааракесин онлайн белгиледи <http://80.oshsu.kg> юбилейлик сайты аркылуу белгиледи. Толугураак https://bilim.akipress.org/unews/un_post:17275/?f=cp
 5. Абытов Б.К., Атамбаева У.Ж. ОшМУга80-жыл “Ош мамлекеттик университети – билим жана илимдин флагманы”. - https://kyrgyztoday.org/ru/news_ky/oshmuga-80-zhyl-osh-mamlekettik-universiteti-bilimdin-zhana-ilimdin-flagmany-attuu-kitep-zharyk-kordu/
 6. Жороев А.К. Кыргызстандагы математикалык жогорку билимдин жана илиминин түптөлүшүнүн тарыхы. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - Бишкек, 2019-ж.
-